

ТУДУГ МАТЕРИАЛДАРЫН ХУМАГАЛААР УЖУРЛУГ БИС

Чая Чая-Хол суурун 1974 чылдан эгелет туудат эгелээ. Мей оа үеден бээр мында ажылап турар мен. Мен кээп турумла, суурун баштайгы үш бажыны туттуган турган. Чая суурун туттуру — бедик хулаага, дас-кежи. Чая кудумчуларга кылашпап чораш, кийи өөрүс аргакок. Барык бажыи бурзуун бистин бригада тудушкан.

Эрткен чылын ийн аал чурт-таар 12 бажыны дужады-анс. Бо чыгы тудуг програм-мазы база күженишкенин — 324 муу рубльдин тудуг-монтаж ажылын кылар бис. Бригада 14 кийи бар. Оргунам дужадымы — 2.5. Коллектив чылаа кээп — хой чыл ажал-лааа тоомун тудушкаар, маа калгелерини ажалта өөдө-ринге боттарыны үдүр кириштерин турар. Он чыл ажыр ажаллап турар коммунист М. Дамдын, Н. Монгуш олар дагыныч хулаагелени ак сеткалгы күөсиди турарлар. Сергей Сагаалдай болгаш еске-даа муунакчылар үш-дарт хулаака мергежилди шигээ-дил алган.

Эрткен чылын чыгы дашта-мылгалдыа бистинге ажал-дай чаллаан үш өөрөнчкн школа доокшаш, тудугта ажал-дай келер күөсиди илереткен. Тудугта каларыи белекээр айтыр конуш чыгы турар турар. Ынчанга бригада шко-ла-биле ам-даа харылааны быжылаар сорулгагы. Чам.

мык амыктарыи шериге-даа ажал, өскөлери үр болбайн чоруй-даа бээр. Ажылчылар-нык амыклар байлааны эки-жерлер, оларын ажалта быжыт-лаар ажал коллективтин ки-чегейлини төүндө туруп ту-рар.

1984 чылда бригада чедиш-кинин ажалдаан. Объек-терин хуузаа бетинде эки ши-нарлыг дужадымыс. «Крас-ноярскэстрейнун» бригада-ларын аразында чарышка тилекчи болуп, шычир вым-пед-биле шашаттымыс. Чыл түнелси-биле районун тудуг-организацияларын аразында чарышка тилекчи болган. СЭП районунун райкүс-комун болгаш ВЛКСМ рай-комунун Кызыл туун чаалап аалдымыс. Чедишкенин докта-вай, бо чылын улам сору-к киришкенин ажалдаарын шаштырды бис. Бригада ут-куштур планын хулаа алган. 1985 чылда Тыва АССР-нин аалдарыг тудугжуу И. М. Карповтин бригаданын соци-алист чарыкче кыгыртган бис.

Күш-ажылды сагыла-чүрүм быжыкан. Эрткен чы-лын бригада кижитинери 8 прогуд кылган. Бо чылын про-гуд чок ажалдаарын шаштыр-дын бис. Ажал шыгы чеп ажалдаарын чедил алыр кон-чуг чутула. Бир эвес туруу-чун чок ажалда болза, моон-даа бидүрүчүлүг ажаллап бо-лурунун аргалары бар. Брус,

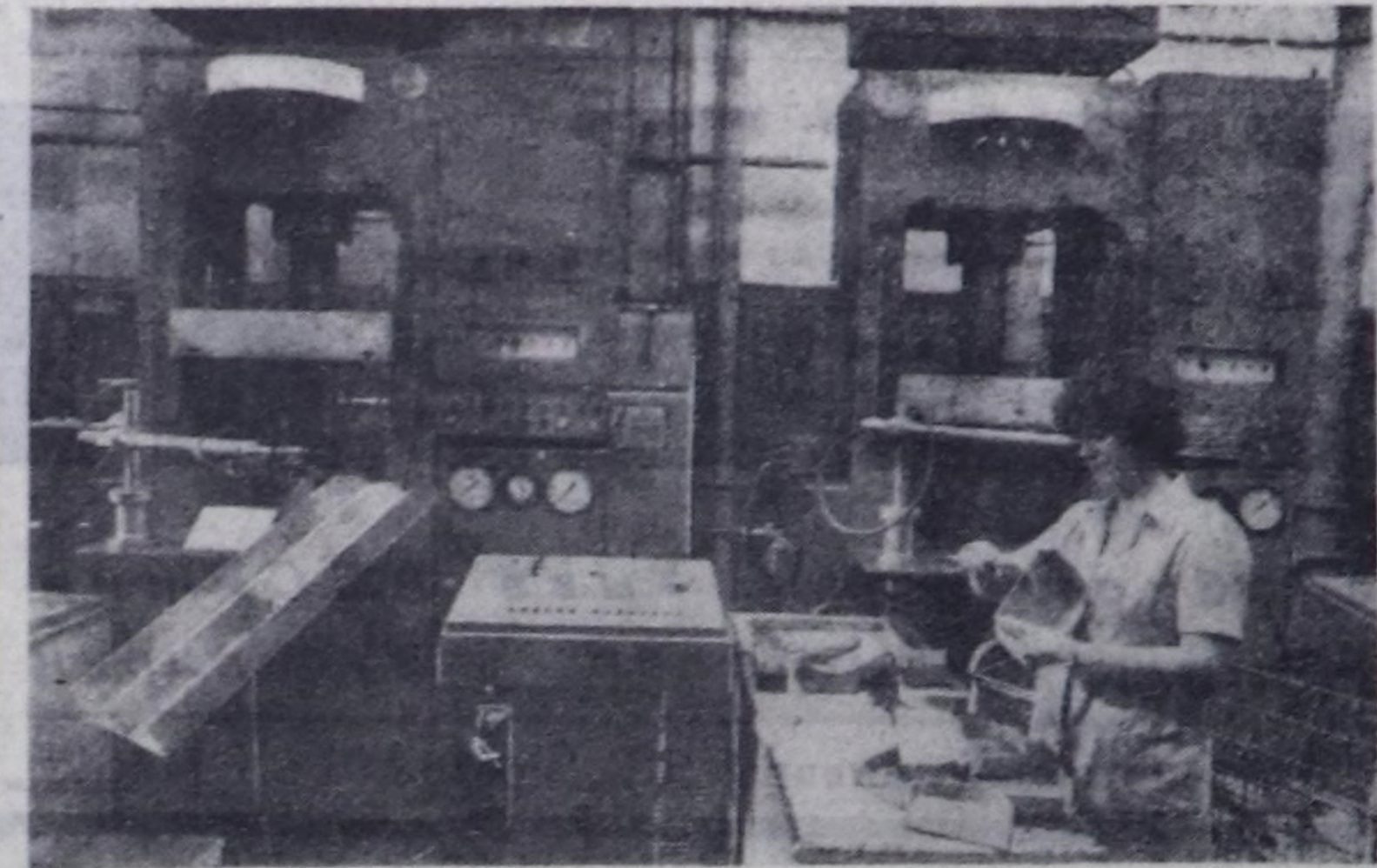
мазы болган өске-даа тудуг-материалдары-биле хандырыл-га үзүктелешкенин туруп келир-дир. Тудуг материал-дарын шынары база куу. Ша-ла маалдары ач болуп турар. Ажылды организациястан бил-ри — чедишкенин бир үн-дөзүн. Бо чылдык бирги ба-жынын ханазын ам доозуп тур бис. Кол материал чокта, өске ажалдарже шычирин өөрөнчкн көрү чутула. Хана салыр мяш чокта, сарай, хе-рим кылып турдуус. Ынча-га чартык ай иштинде бир айла кылдыр ажалдаарын до-зун четтишкен бис. Мерге-жил айы-биле тудугжуларын таарыштыр тургузган. Ажал-ды баш удуз планнары кон-чуг амыктас. Соок үед бизин тудугжулар чыгыс-даа ху-ан алаа олураан.

Чамык ажалдарын механ-изациялар чедил алган бис. Эрүмнэр, хирээлээр, ха-рымлаар ажалдаарын хол-би-ле кылдыр турда, ажал са-далгалыг турган. Ам электри-хирээни, үттээр механизме-рин ажаллап турар бис.

Тудуг материалдарын камналгазын айтыры мен дүрүдөли чорур. Келген ма-териалдарын шыжар скла-дар чок. Дилет материал-дарын, шыла, калгын чадат-чере арттыр турары чедер таарышка чок. Кожу туту-нуу тур бажыларын материал-дарын калгалар склады ту-дары, алаа талымалы тургу-

зары чутула деп бодаар мен. Хумагал чок чоруктан амка хой тудуг материалдары чы-дил турар. Бо ажалга хой-нинтиник дузаа херек. Ангы-ангы бригадалардан дежу-рийлаашкыны организация-рын дугурушкан бис.

Бригада ийн хүнү камна-алган материалдар-биле ажал-даарын хүлээни. Манзаны, шиферин, шила бээр өскө-сөөртү алыр бизин берсе болгай, ону чөптүг ажалдаары мычаша бистен негеттиип турар. Калырам кааг, чарты-к тууру-даа камнап алыр болза амыкты. Чамык ту-дугар канынга бузулган шил, чартык туурулар оваланы берген чылдарыи эскер бис. Ээ бу-биле көрбөзүнүн чы-деа дед, оларын бидүрениге демир на-рыгдаан кызырганында, ажыгаар ху-саазын үжн чыл чедир узатканында. «Ин-тенсификация-90» деп Ленинградтык ком-плекстик программанын буугар бедик түп-недери бидүрүге каттыжымын чедип



ЛЕНИНГРАД. Совет электротехниктиг машина тудуунун муунакчысы — «Электросила» каттыжымын атомнуг электро-станцияларга дериг-херекселерин, алагыны генераторларын бидүрени улам-на көүдө-ни турар. Ол машиналарын амыкты чы-деа дед, оларын бидүрениге демир на-рыгдаан кызырганында, ажыгаар ху-саазын үжн чыл чедир узатканында. «Ин-тенсификация-90» деп Ленинградтык ком-плекстик программанын буугар бедик түп-недери бидүрүге каттыжымын чедип

ап турар. Эзэн хой цехтерин болгаш дер-тен бидүрүге участоктарын комплекстик механизастаары көрдүгн. Роботтар па-рын он катап көүдөдери планнаттыган. Он ийги беш чылдык дургуулаа техно-аутуг ийн муу чаа чорудугаарын шиң-гээп алыр деп турар.

ЧУРУКТА: пластмаса кымылаары бе-леткээр участка. Престерин робот уса-тогуну оператор Людмила Морозова комплекстик ажалын хайгаарал турар.

М. БЛОХИНИН ФОТОЗ.

СЭТА-ныц фотохрониказы.



ПОШКАР-ОЛА. Марий АССР-нин наймысалаанда Харылаа бажыны амыктыгын. Ол — автономнуг республика-да эи удуз комплекс, ында он-мун номерлиг автоматтыг теле-граф станциязы бар, чурттуу 130 хоорайлары-биле ол харылаа туткан. Ону дер-ни тургузарыга Москвагы Горькийин, Рязаннын специа-листери дузалаан. Харылаа бажыны харылаа хандырыл-га эки-жерлер арганы бар. Он бирги беш чыл планын чы-ларында бо автономнуг рес-публиканын хоорайларында болгаш суурларында телефо-нектик бидүр чартык катап улгаткан, телеграф шутуна-рынны күчүзү өскөн.

НОВЫЕ САНЖАРЫ. Куку-рузаны индустриалдыг техно-логия буугар тарып өстүренин чамчаларын Полтава об-ластын Новые Санжары рай-онун ажал-агыларын он-он специалистери болгаш бригадирер шигээп ал-ган. Районун агроцетпур каттыжымын эргелешин чөүлөшүн инициативанын буугар организациястан агро-школага олар шутузу билин белиип алган. Өөрдилге про-грамманын үндөзүн — бед-ик дүжүтерин доктамаа ап турар. Ажылдааа амыктыгын дур-куткан. Дешигелени арганы калбак негеттерин турган, чед-ажылдааа планнажыларын 6,7 муу гектарыны тус бидү-рүдөн кукуруза таразын 50 центнерден эзэш эвеси ажаап алыр сорулгаын салганар.

АЛМА-АТА. Челябинск об-ластын ажал-агыларында та-раанын болгаш тараа-бобы куруларынн үзүренин амык-таары дузалаан. Олардан барык 400 муу тонна ажыгы-ны бирги болгаш ийги кластын үшөр шынарында чедир хыны-көргөн. Дүжүктү өске сор-тага болаарга гектардан-да бидүр чартык-ийн центнер арбын тус черин кандаш-кыга беле алысан сортарын колазын алган. Бо беш чылда оларын тараан шөл барык ийн катап улгаткан.

ДУШАНБЕ. Таджикистан-нын ажал-агыларында бүтү тарылаа тракторларын бели-нип шутуунда тургускан. Чамык ажалдааа техника бе-леткээрини демир-бетини эки-деширде ону септерин эки-органастааны дузалаа. Хө-нөр тармагыг бүтү-де-вискээрлерге байланынн агро-цетпур каттыжымын чөүлөшүн чөүлөшөр техникаг чыгыс аял комплексти тур-гускан, агроцетпур таала-биле жокаларынн мөжүмүшкн-нерин каттыгыркан. Белдир-лерин болгаш агрегаттарын бү-рүн солуру негеттерин нары-а ажалдаары «Сельхозтехника» специализациян мастер-скаяларында, а агар септеле-рин болгаш профилактика хан-дырышкыны ажал-агы-ларга чоруткан. Республика-нын чед ажалдаары бүтү ажал-агы-агы техниканын хуузаа бетинде септен беле-кээр боллады.

КНИШЕНЕ. Молдавиянын наймысалаанда Кызыл чек-тер кулукчуузаа 16 кээп чурттаа бажыны-биле кожа уруглар хоорайжыгаи өзү-чүгн. Ажыгыт хей-хей ажал-херектеринн организациян болуп турар бажыи комтеди-нин инициативанын буугар ол хоорайжыгаи чурттагычлар боттары туткан. Хей-интигы эгелешкн-биле ажалдаар септеле бригаданы ажал тур-гускан. Бажышкн чанында лекторий ажаллап турар, да-йын болгаш күш-ажыл хоочу-нулар-биле аныктар жура-жымыннын, пропаганда-терин болгаш агитаторларын боседаларын үргүчү эрттирп турар.

ЧЕЛЯБИНСК. «Россия» дээр курусуу заводунн маа-чыныи инектен-не ортумаа, биле беш муу килограмм сүт-сала алыр дэн сорулгазын тө-левкээн хуузаазында бир чыл муунады чедип алган. Чедишкенин үндөзүн — бү-дүрүлгн концентраттаан, мал чедириниң иделгелд баа-зын тургусканы болган. «Россия» Челябинск областын малчыларынн муунакты дуржулаа школазы алган. Совхозтарга болгаш колхоз-тарга экижиктен кара-шокар породаын молдугуларын бе-лгилен ангила, олардан бе-лгилеринн молдугуларынн продуктулук инек колаарынн өстүрениге дузалаар депши-лгелер технологиян база лам-чылып берип турар.

ФРУНЗЕ. Республикада пар-ламентын үнүс «Фрунзе» дээр ажилдааа таала-биле Киргизиянын наймысалаанын социал портрети кылдыр алап болур. Чурттагы чыгуу 600 муу, кжн четкен хоорайнн экно-миканын, културалынын, мемергефиянын дугайында хей чүдүлдерин номан билин ап болур. Хоорай-биле кожа күчүлүт үлөтүр зоналарын чаттылган.

(СЭТА).

ТУДУУ ДООЗУЛГАН, А ПРОДУКЦИЯЗЫ...

Кызылдын чаа дөбө заводу-нун таалай салып, тудуун эгел-дөөдөн бээр алаы чыл ажал, алаа дугуар чыл эгелээ. Кол эгеш-чем продукттуу болур дөбө-биле хандырылганы эки-жерлер, көүдөдери жуурут бо чутула тудуг каян ажалла-гы кирерин хоорайнын чурт-такчалары четкилейи манан турар.

Бистин солуунун арынна-рынга дөбө заводунн каныг чыдаагылар-биле ажалла-га киреби турарын сайгарып көргөн чүдүлөр чыгыс эвес катап үгүлүүн. Тудуг ажал-дарын шышпа чорудуп келген «Тыва тудуг» трестин «Кызыл уагетпур тудуг» эргелени бола-га дөбө заводунн тудуу шыкчыларын, ону дериг-херекселер-биле четке хандырышкан кошак кыжы-тер салып келген кол чатык-чы — Тыва АССР-ни Аш-чем үжүктүр министрствон шү-гүмчүлөөлөрдн ботту түнү-күлүбүзүн, ажалды ажалла-ган, бо хүннере чедир за-водту ажаллаа кыяры ча-дашканы ону тодаргай херек-леп турар-дыр.

Амгы үеде байлаа каныг-гыл, ам каныг шаштарын-каа ажалды эзизинге чедир-еринге шаштыккан турарла? Бо айтыртыа хары бээр-биле чаа дөбө заводунга чорудуус. Ында тургустунган бойдалаа тайбылдарын шенен ка-рейн.

Мында чогуу тудуг ажал-дары доозулган, дериг-херек-селерин база тургузуу каан. Ам кол сорулга болза, тургу-скаа дериг-херекселеринн ажалын экижирер, шууда-ры, дөбө быжыраарынн тех-нологтуг шутумун ажаллаш-тыр.

рары, чыгыс сөс-биле бүтү дериг-херекселеринн, механ-измдерин, контролдан хем-чөр приборларын үзүктө-лишкени, үрелишкени чок, доктамаа ажалын чедип алы-ры болур.

Дериг-херекселерин эки-жирер ажалдаарын чотувай турар — заводтун ажалла-га киреби турарын — кол чыдаагыны ол. А дериг-херек-селер чүгө тагыт ажалла-вай турарла? Бир дугаарын-да, заводтун төлөвкелдиги амыктык дериг-херекселдин мораль таалаа-биле эрижерен калганы болур. Заводтун тө-лөвкелдин кымын турар үеде кедиле деп санадып турган ол дериг-херекселди херек кы-рында ажаллаага бидүрчө чотун көргүсөн болган ам ону кайла-даа тургусайн ту-рар.

«Сибгипрошпелпром»-нун биске кылган төлөвкелдин шынары чыгыс болган болгаш ам ол дериг-херекселде өске, калбаа-биле ажаллаатын турар дериг-херексел-биле солурун планнап, ол ажал-ды херек кырында эгелер бер-диас — деп, Тыва АССР-ни эгеш-чем үжүктүр министртинн оралакчыи И. М. Вульфвич чуталаан.

Ынчага кол чатыкчы өй-шөзөлдө төлөвкелдин шына-ры чоп көрбөзүндө, өске хоорайларда тутунуу турар дөбө заводтарында канык дериг-херекселди салып турарын чү-ге соугураагыла? Оон ийги, бир сөөртү эгелеткен дериг-херексел чеге кыл турганын чыгыс, ону каалаалыи байгай организациястан ол дериг-херексел чеге эвес бооп, тоймагалаттыа берген факты-

лар чатыкчыны буруудаан турар-дыр.

Дериг-херекселдин чедир-сес кезектерин анык кезектер-биле солурун, ону эгештерин ба-лаа ажалта шаштыкты болур. Хейти быжырып үндүрүш шутумун чүгө калганын экижирер болгаш хейтига өскөдө быжырышкынынын турган. Ынчага-даа ол ше-недде быжырышкынынын түнелси кымын-даа өрттөн. Стандарттарын негелелерин-ге дүшүсө дөбө, технологтуг шутумаа үзүктелешкенин, үрели бээр дериг-херекселдер заводтун ажаллаага кирген деп чуталаары ам-даа эте-дөөрүн баштыккан турар.

Баштайгы быжырган дөбө ам-даа чогуур докшөлдөн ыраа. Далаанын савазы чокка шыжар салбырдан, далаан элээр салбырае агаар, ба-зышкыны-биле шууштур шутум орта ажаллаас-тыр. Үлээр херексел база хөткөч-далганын хейтерге деи-деска эвес үлөп турар, ону солуру болза эки — деп, техноло-г А. Салчак чуталаан.

Заводта тургускан дериг-херексел «Органишперм» трестин Новосибирскиде эргелелинн экижирер бөлүп болгаш за-водтун тускай эртемнигери, ажалчыныи катый кымын турар. Ынчага-даа ажалга кал ажаллаагылар эскербе-ди. Заводтун ажаллаачыла-ры шыкчыны болгаш шына-ры ажаллаагылар турар, эки-жирер белеккен каан шутуму-уска заводтун ажалчыны-на, тускай эртемнигери ажаллап шыдааын турар деп, ажалда четкестерин бот-бо-дунче чуу каар хөөннер бар болду.

— Ийги болгаш үшүк шуту-муну ажаллаага кирер кыл-дыр элишкан, бирги шутумче катап эгилер, ону экижиге че-дирер болган-дыр бис — деп, экижирер бөлүгүн удурутук-чуу Равиль Хаиров чуталаан.

Ийет. Чугае мынчаар калы ажаллап, чедир кылмышкан чүдүлдерин, ийги күш-биле эдер болза, шынарыг дөбөти быжырып үндүрү болур.

Беза бир шаштыраттын-миз чутула аныгы — чаа дөбө заводунга ажаллаар мергежилди ажаллаа кал-дарын чедирелес болур. Бир эвес бо хүннере заводту ажаллаага кыярыт болза, ол дөмөй-де дозу күш-биле ажаллап шыдааы. Амгы үе-дө дериг-херексел тургускан, автоматика херекселди ажалла-турар заволаа тускай белекел эрттөн кыжыр ажаллап шыдаас дээрн билдинтир. Ынчанга бо айтырыгы дүр-ген шаштыраттын негеттиип турар.

Заводтун ажаллаага кире-ринге бо бүтү шаштыккан турар чүдүлдер-ди. А чогуу дөбө за-воду каян ажаллап эгелээ-рил? деп айтырп номукту-ларын хөдөлөдө турар болгай. Завод төлөвкел буугар ко-нукта 42,5 тонна дөбө быжи-рар күчүлүг.

Төлөвкелде айткан кү-чүзүгө чедир алаы ай иш-тинде, чоуту чедир жуурут бис — деп, И. М. Вульфвич чуталаан оруу. Ынчага-даа ону чартык чыл иштинде чурт-такчы чонга хей болгаш дөбө-бөлүкчө кымылаарын бербе-де деп болаар болза шыш эвес. Завод дозу күчүзү-биле эвес-даа бол ажаллаар, хейл про-дуктуларын бээр ужурут.



«Пермгосгортинтез» деп бидүрүге каттыжымыннын минералдыг че-мишчилегелер заводу бодунун продукциязын шынар демаа-биле бидүрүп турар.

Заводтун азоттук химишчилегелерин Россия Федерациянын кара хөрүнүг эвес черлерини, Приморьени, Забайкаленин болгаш Казахстаннын ажал-агыла-рында калбаа-биле амыгнал, чед амылынын үнүмүн көүдөдөп турар. Заводтун иллективин керээлиг хүлээлгелерин чедишкенинн күөсиди турар.

Ол бидүрүге чери бо чылдык эгезинден бээр бизин пландан амыр 11,5 муу тонна минералдыг химишчилегелерин бидүргөн.

ЧУРУКТА: карбамиди херелгелчилерге чорудуп бээр-биле белекчеп турары.

Е. ЗАГУЛЕВИЦ ФОТОЗ.

СЭТА-ныц фотохрониказы.

Ам кол сорулга — дериг-херекселерин дүрген эдиктирип, технологияны таарыштыргаш, хейл быжырап үш шутумун дараалаштыр ажаллаага кы-рери, алаа ажаллаар ажал-чыныи четкелери болур. Тыва АССР-ни Аш-чем үжү-ктүр министрствонун тала-аннан байдалы холга ап, шаштыраттыг хөдөлери негетти-ип турар.

Н. КУУЛАР.

ХОЙЖУ КОДАННАРДА

«Барлык» совхозтун Хөндө-лө салбырынн малчыныи 1984—1985 чылдарын кыжын-дан малды хур ажырап дээр, кышталгышкыны баш удуз белекенип, мал чедире-биле кымын тургаларын бүрү-нүк хандырап, шыкы үеде ажалдаарын боттарыга таары-мчалыг байдалдарын тургу-зар таалаа-биле практиктик хемчеглерин ап чорутканын түнелелине амгы үеде салбы-рын девискээринде кыштал-лашкын багыт эвес чоруп тур-рар. Оон-биле херекселтеринн малдын массалыг оолдашкы-нынга белекенишкан, чаш малдын калжаларын чыгы-лап, сакманчыларын четкелер. Бо хүннере салбырынн кыш-талларында мал оолдашкыны эгелээ.

«Шекпээр» совхозта төрүр төс муу хире хой бар. Бо хүн-нере оон шүтүп бер кезин тө-рүккен, оларын чаш төлү шүтүп медал доругуу турар. Чаш хураганнар хүнүн-не не-мешчеп турар.

Совхозтун Биче-Тей салбы-ры экирип турлар. Шээр малды хөндөктөн саван, чарба-биле чедирин тур бис — деп, мал-чыи тайылбырлаа.

Малчынын козанында 403 хой бар. Олар январь, февраль айларда төрүр. Мал чедир, чедир, сүтүг үзүктелешкн чокка алпарып турар. Автома-ганын график буугар эрип чед бээр. Алаа чутула херек-делдин баранарын кээп тур-рар. Ынчагажок ажаллап келер хөөнчиг чыгып чүвүр-лер, иштин чыгып хей аймаа келбей турарын малчыи чу-гаалады.

Хойжы өг-бүлө бо чылын чүс баш хойдан-на мина чаш мал-ды аларын даанган. Малчы-нар төрүр хойларынн деши-ли барымылаал үскөн. Шааа арганынгаи өскөдө чедир-ни, микроэлементтерин берип турар. Татьяна Иригова хей чылаада малыннан, дуржул-калыг хойжу. Ала девискээр хартүктү-даа болза, олар хой-ларынн оларын таарыштыр берип, соок кышты медал ажырап дээр чүткүлүт ажал-лап турар.

Кызыл район.

Э. ТЕЖИТ.

ДУРЖУЛГАЛЫГ МАЛЧЫН

Каш хонук соогаи, чылаан. Ол хүн совхозтун сургагыт малчыныи бирээи Татьяна Базылга дуржулг, ажал-ажын дугайын чута-лашкан бис.

— Амгызында малдын деи-гелдери эки, Аалымыс арт кы-рында болгаш мындагыт хан-соонда, хөртүктөн. Хойлары-мыс даванары тастаан, хан-зыран чорда, совхоз директо-ру төрүр хойларын тургузу азыраарын сүмелээ. Мал эи-чилери боттут дузаын чедир-дилер. Эм-биле каарга, хой-ларынн ажаллаан даванна-

Хойжы өг-бүлө бо чылын чүс баш хойдан-на мина чаш мал-ды аларын даанган. Малчы-нар төрүр хойларынн деши-ли барымылаал үскөн. Шааа арганынгаи өскөдө чедир-ни, микроэлементтерин берип турар. Татьяна Иригова хей чылаада малыннан, дуржул-калыг хойжу. Ала девискээр хартүктү-даа болза, олар хой-ларынн оларын таарыштыр берип, соок кышты медал ажырап дээр чүткүлүт ажал-лап турар.

Кызыл район.

Э. ТЕЖИТ.

ЧУРУКТА: карбамиди херелгелчилерге чорудуп бээр-биле белекчеп турары.

Е. ЗАГУЛЕВИЦ ФОТОЗ.

СЭТА-ныц фотохрониказы.



Великобританияның 18 миллион хамаатылары амгы үеде яды байдалда чурттап турар. Оларның иштинден хөй кижилернің чурттаар бакыянары, акыра-хөрсөткүн чок.

А. Папандреуның чымылы
коруду турду дауштым бол-
туктук улагымшынын АКШ-
тың болгаш НАТО-нун чы-
гышык булуктеринин шыжы-
гышымкын болдурду турду.
Эртте чымыл сентябрьда
америк-грек шериг оорында-
зын «Зевс» деп чымык ат-бол-
горураын планазан турга.
Мылчазжак он шериг ооры-
ндагыне киркириден Түндүк
Атлантика альянсынын интер-
национал эрге-жымдарынын и-
гелдеринин хандыраан турду.
НАТО-нунгелдерине киркириден
НАТО-нун калдыг-даа шериг
кор таланыш шуут ойлалыан-
чоокта чаа чарлаан. Варшав
Керээзинин куртурунелин т-
лазында калдыг-даа кыжы

ЧУРУКТА: Лондоннун назылаан чурттакчызы гитарага ойнааш, көпөк амылдап ап чор.

чер кыдында электри дамчы-
дылазынын булак вольтулу-
ния чыгызын бека тевиске. Ни-
карагуаның Хиногода департа-
ментиники ТРЭ-ниң саттыны-
чмалар январь 10-да шак-
кыды үлгүдизиникини ба-
кылганыч нотада айткан. А-
рессорлар Никарагуаның ул-
зунуң револютуз тура-сурусу-
ны шалап шыдаайын, хамазат-
ларын тайбың суурларын
болгаш республиканың эконо-
миктиң районлариниче дээрбе-
ду-биле халдаашкыннар
кылтып тузар.

Бо улуг намызгы англи ки
жи аар күш-ажыл-биле көпсө
ажылдап ап тур.
Л. ПАХОМОВАНЫҢ фото
зу.
(СЭТА).

дөрүтү кварталында 21 жыжы-
мет-малдурттар аялч чок
болган, оларын аразында -
Совет Эвдильгичтү хаматт-
чораян, техниктү эртемнери-
кандидаты ийженер-металлур-
Елена Саяс.

Елена бир эвес ССРЭ-ге аз
социалисттү Күбуга аялжыда
турган болза, оң амдырал-
маргылда чок аз-кемжити
өөрүшкүдү болуп турган.

Канала мышак, капиталит-
тү муртта эр кижиден дээр-
жен илжи кулу эргелит, өң-
чүрткан белген кижини ыла-
көрүшкүшү-биле дорамчалы-
турарына Елена ам билген ир-
тес: Капиталисттү дөсөгил-
тү эртемнестер өскө кыжылар
иззирет, чок дээржиге Елена
Саяс ам ылап бүтүрүз боор.

(ИМА).

«Бир дугаар
өлүрүкчү»

МУН

— Чангыс черде кады ажыдап турар болгаш, Виктор Сергеевичниң ажылынга кызымааи, шилип алган мергежиллиге бердягенин, кижилер...

мичаа байгасалга салбыры-
ныд начальнигы турган Э.Э.
Шмырда, уруг байгасакчыла
Б.Херте, Э. Сарыбайг ола-
боттарының билер-мергежи-
чаа аймадаан анык байгас-
чыларга, истекчилерге, ис-
тифакчыларга хараа чо-
ламчылыг берген. Олар
Олар менза херекти чыны-
гетчезеринден агазын, буруу
чарларырга чедир өөржи-
лтиги берип турдулар. Э.Э.
Садкачовичини: «Байгасак-
чы кижиниң аймагыга кол-
чүсө—илаптыг болуру» деп
бо-ла чакты берген оларуры
ам-дза саягы чоруру мен.
— Волгоградка калы өөр-
жиң чораяа эшитер ам баса-
ла дуржулгамы айкалчак-
чылар апаргалады— деп, Виктор
улаптыг чугалады.— Үш ки-
жи мында калы аймакча тур-
гас. Валерий Киргис, Кым-
хоор-кусумов шитки херектер
чоруу килдесин. Оларны
сыйзым-лаа, кый саягы нари-
херектери аймакча, канууда
шанчалды, мактактаа.

Чынарча Виктор Алай-оол
боо эртен чылдың мартта
ИХМ-ге аймакча көзиряни
мурунда Барым-Хемчик рай-
кукусумов шитки херектер
килдиниң байгасалга салбы-
рының начальнигы тургай.

билер эгит-таптыг чутузалгайлар
 билерин үргүлүгү өскөргөн кел-
 дин деп, ИХМ-инч. Бил-
 салга келдиңизди! Назарланып-
 тинч оролалык. М. Аржаку-
 чутузга! — Ажылды сегирин
 алганда, ошү экинчиге чедик
 кимди, доосонал шыаан
 амыр-дыжын тутуптар кижин
 дүс-дүр. Ош билд-мергежи,
 ли моон соңгар оон-даа өзөр
 болгй, мычанга улам-на
 бир херектерин истээрн апа-
 бүзүр болу-дур деп болад
 турар бис.
 —Чүсү бүзүрүн кичээшгейлг
 хинал, өш сангыг кижилерин
 байысаал турга, үс билид-
 терин эртп-лс турган. Мыча-
 жожок чү-дас ош бошлыгмыс,
 ужунада сегирин аяр ужу
 безин тыйылбас болган.
 — Бичин-даа чүс көргөс,
 быгын бола, силерге чутузал-
 гайн кымга чутузалар мен,огу-
 дам, — деп, улгады берген че-
 рээзек киж Алай-ошда пийн-
 на сеткиди иретекте. —
 Ажыл-агыйлг, ажы-тедүдү
 хамык уусту курут кам, шы-
 ында бээр хамык ашкын
 каратып алаар алпар, деп
 мынд кочук, кара сагыштыг
 азалар бар боор бе!

М. САГДЫ.
 (Улангыч)

АНЫЯК ЧУРУКЧУЛАРДА

Кызылдың уруулары уруу чүрү шко-
ланын чүрүгү салыры шко-
ланын бөлөк аймагында. Оң ба-
тайгы өрөөнчүлөрү келер өрөөндө чы-
дагы школан доор. Баштайгы чыда
бо салыры оң өрөөнчүлөрү турган бол-
ам, анда 57 өрөөнчүлөрү өрөөн турар.

Уруу чүрү школан бүгү талазы-биле
сайыраңгай урууларын кичиндер сору-
галыг. Бичаңгыш чүрүгү салырында
урууларга чүгө чүрүлганын эвс, а муз-
на, хореография талазы-биле база тускай
билигин берип турар. Бичаңгыш-да школа-
ны тускай базаны чок болганын, өр-
өөнчүлөрүн саны чык келген, тудум өзүп
турарынан кичиндер кыластар чедипше-
тээн болгаш сөөлүгү үдө оларда хореогра-
фия кичиндер эртей турар. Аңа өр-
өөнчүлөр аажок хомул турарлар. Оң
мурунда турбай чазында (попар-да-
шта, маштан) кичиндер уруулар соуургал-
биле эртейрип, багай эвс түшкөлдөрүн чед-
ип ап турар.

Кичиндер эртей турган кыластарга кире
бээр өрөөнчүлөр ажалын оуттарында
чүрүтүнгөн оорлар. А ханаларда — уруу-
ларын чүрүгү чүрүктү, чазан чүрү-
лөр. Оларын ажалын көрүп тура, уруу-
ларын утан сайыраңгы, фантазия-
ны ханын кичи доран эскерип каар.
Кылган ажалдары боттарынын сагыжынан
чептен шаанда, уруулар оң адырлыбас-
тур. Бир-ле өңү дилеп, бир-ле шыгыны
чарытп эгээрлер. Бу бүгү өрөөнчүлөрүн
күш-ажыгы, чүвени эңизге чедире-
ринге чыгыштырып турар дээрн билдин-
гир.



Уруу чүрү школанда урууларын өр-
өөнчүлөрү программасын парын. Бичаңгыш-
да бо школада өң өрөөнчүлөр уруулар иш-
ти билди школанда база-ла өң өрөөнчү-
лөр бооп турар өрөөнчүлөр.

Чүрүгү салырынын 2, 3, 4 кыластары-
биле анык башкы С. А. Хөртээни ажал-
да турар. Бо кыластарга уруулар чүрү-
галыг өң билдингир ап, уруу чүрүгү биле
графиканы илгеп өрөөнчүлөр турарлар. Эге
кыластын өрөөнчүлөрү чоокта наа болуп
эртен «Театр болгаш уруулар» деп делге-
лө боттарынын ажалын кириштерген. Аңа
«Хөйүнчү ир», «Шир», «Театр» деп
ажыларын мактаа. Чүгө беш дем-
дектерге өрөөнчүлөр турар. Айнык Төгү,
Марина Ондар, Мерген Ондар, Хүлэр Биче-
оол, Байза Ондар оларын башкы чор-
гаар-биле ажал.

А келер өрөөндө чыдагы школан
доор 7-ти кыластарын башкы Вера
Никитична Тедоралде. Ол — дүрүлгалыг
башкы. Уруу чүрү урчулешын чүрүгү
салырында база хөй чыдагы ажалдаа.
Урууларга илгеп, уруулар-биле ажалдаа
күлүнчү ажал-биле ол ук школага дөрт
чыл бурунгар ажалдай берген. Вера Ни-
китична кичиндерге уруулар улус со-
уургал-биле келдер. Башкыны өрөөнчү-
лөр.



Чүрүгү башкы В. Н. Тедоралде кич-
индерге анык чүрүгүлөр чүрү-
галыг. Хөй-оол Куулар чүрү-
галыг. В. КАРА-САЛДЫН ФОТОГАРЫ.

СОУУРГАКТАРГА

ОБЪЕКТИВТЕ — ТӨӨГҮ,
АМГЫ ҮЕ

Амгы үеңиң фототехниказы
«Дайын болгаш тайы» деп
романын почта марказы хире
хемээлгид кылдыр парлап үн-
дүрер арганы берип турар. Ка-
мара-обскурадан эгээр бистин
үеңиң апараттарына чед-
ип оң хөйүлгөңнүн орун
«Фотопараттын төгүзү»
деп делгелден көрүп болур.
үк делгелде Москваның поли-
техник музейин залла-
рында ажиттылган.

Чуруктар көргүзгөңгө
урут прибордарын XVII веке-
ле ажалда эгээр. Чуруктар-
ны быжыгалар физиктарынга
арганы чогааткан соонда, 1839
чылда чурук тырттыр ажал
сайыраңгай эгээр. Орук-
ка ап чорур шаандагы шта-

рация эртем-шынчыл инсти-
тудун эртемденери ажал-бу-
руңу халыктарын оутурп
эсгергенер. Ногдан өңе бүрү-
лөр ак, сары, кызыл өң-
биле холугу турар. Билди
өңү алыры — шынчыл-
лөңү аңа-ла бир ужу-
р эгерген сорулгалыг эвс.

Селекция дуузы-биле
республиканың халыктын
продуктуун билидери болуп
турар бис. Бистин кылган
ажылымын түшкөлдө
чамдык мяхтарын өңү, өскө-
лөрүн — өңе бүрүлгөңнүн
хемээлгид болгаш чорун өскө-
рилген, үшкүлөрүнн өңү-
лөңү дүргөз. Билди халы-
лар хайнакташкан соонда
оларын салгалы бичег-ле хө-
лөңгө оңаа — кирип келди.
Чам мяхтарын продукттуг
чорур өөр ужуруг — деп, кыл-
дас эргелекчиг П. Молодцов
тайылды.

Амгызында ажал-буру-
нуг халыктар-биле парктарын

каастап болур. Харьков чо-
гулда ак-ногдан халыктарын ө-
түрүп үндүрүлгөн.

В. ФОНЕНКО.

ХАРЫЗЫНМАС КРЫША

Львовтун улустун архитек-
тура болгаш амыралар музее-
бинд хөй-хөй экспонаттарын
баштайгы хөй-хөй улам-на
чоокшудар кирип, деп амгы
үеңиң мастерлер шынчылдыг.
Шаандагы башкыларын кы-
паларын Карпат дагдарында
эңгелген материал болуп гон-
биле кылган эгээр.

Ол чыгыш мандалар кайга-
чык эки шынчалар-биле ил-
галып турар. Бижыктын тала-
зы-биле олар металл-даа,
черепагы-даа барык лөң-
жиг турар. Гонталар кылган
камырталар кырыштар дик-
ка чараш көстүр. Хар чеже-даа
чаарга, оң амыралыг ол чы-
зынмас — сойуп бады бээр.
Шаанда гонг кылган алыры

тер бар. Олар аразында ту-
луш харылаалыг. Ол хөй-
гөштер бирде чырчык-чө-
лөп үнүп келер, бирде чиле-
даа бээр.

«Естествознание» журна-
л 1891 чылда мында деп бижир-
«Помещик Клеопин Боровское
ялче сыргалып шортан салып-
кан чүгө-дир, а мяхы каш чыл-
лар эртенде, ону Илмөңи
көпте түзүп ажал». Оортан
аңа келер өңү чүс ажал кы-
ломост ыракта ол хал туруп
турар.

Көстүр-даа, чиле-даа бээр
хөйүлгөңнүн илгеп тын-
чык байдалын шынчыл
көргү чүгө эртем талазы-биле
эвс, а практика талазы-биле
содун болуп турар. Чижээл-
ге, халыктары каян үнүп, чиле
бээр билди алган, балык
ажыл-атканын аңа чорудуп,
арга-арыларын болгаш шы-
наларын сугта алыры бол-
дурбай барып болур.

В. ЧЕРНЯЕВ,
СЭТА-нык көрр.

Улуг Тишелениң 40 чылынга

А Д А З Ы БОЛГАШ ОГЛУ

Ада-чүртүң Улуг дайын-
ның чыдагында чаш назы-
ның чыдагында, фронтунда эң
көп өрөөнчүлөрүн «физ-
культура» мөңгөсү аңа
мемориалдыг самбыраны Ко-
строма областың Николай-По-
лима суурунда № 17 школада
тургускан. Оларын бирөө —
Олег Ольховский. Беларусь хо-
рай Пинскийн хостан тура,
амы-тыннандан чыдаган дай-
ынчыларга тураскаалы, пар-
та тургускан тураскаалда бо
атты база оюн тургаш кылган.
Оон чагыс одурут өрү өскө
Ольховскийн ады база бар,
Пётр Ефимович Ольховский —
Олегтин адазы.

Адазы болгаш огу, Днепр-
ның шериң флотилиянын
чамдык бронекатерин ко-
манда болгаш юнга кылдыр ап
алган. Ордан, эрес, соуургал
оол бүтү ажалдаа таарыш-
кан. Туктугаштар чарыгта ол
доран өрөөнчүлөр, мезгил-
чыл даалалын күзгө: күз-
дөп турган. Шериң дайыгы
ол эвс билди — юнга авто-
матты, пулеметти артыл-
жы устаныларын кайчар
ажылаарын шынчыл, бо-
далага дайыгылардан дулак
чок көргүзгөңнүн чедип ап
турган.

Улуг лейтенант Пётр Ефи-
мович Ольховский огуун бо-
дун катеринге юнга кылдыр ап
алган. Ордан, эрес, соуургал
оол бүтү ажалдаа таарыш-
кан. Туктугаштар чарыгта ол
доран өрөөнчүлөр, мезгил-
чыл даалалын күзгө: күз-
дөп турган. Шериң дайыгы
ол эвс билди — юнга авто-
матты, пулеметти артыл-
жы устаныларын кайчар
ажылаарын шынчыл, бо-
далага дайыгылардан дулак
чок көргүзгөңнүн чедип ап
турган.

В. ПАШИН,
СЭТА-нык көрр.

Кострома.

СООК-ИРЕЙНИН МУЗЕЙИ

Соок-ирей кайла чүрттүп
турарлар! Хийумаада болбай
качарлар! Эстон ордукутун
журттакчылары кайчарга-даа
мында деп бадыткаалар, шы-
нып көргүзгөңнүн мында
ажыттыгын музейге чыдаар-
лар. Ол музейин делгелгелери
улугларын-даа, урууларын-
даа эңе мыак байралы бо-
лур чаа чылдын дугайында
чүрүлгалыг.

Оң ажалдары дык хөй
ажыттыг болгаш содун чү-
дөң билди амыралар. Чижээ-
лөңгө, шынчыл хөй-хөй, би-
жыкын кайчар кыластары
дээр дугайы. Эстониянын
ордукутарыга ол оңа чү-
дөң айттыр болуп турар, чү-
дөң халы биле шын мыда
кончуг хүндүлгөңгө: бойдус-
ту, ол мелиораторлар сугу-
кампалап, элдин тейлерин би-
жыгалар турарлар. Бичаңгыш
ордукутар чүрттакчылары кү-
дөң-биле уран арганы эңгел-
чилер кылган алганар: хыр-
гыш, тараа саваң, кургаг
будуктар болгаш бүрүл-биле
ховар дээр кылгыларын кыл-
ган.

М. СИМЕР,
СЭТА-нык көрр.

Кярла,
Эстон ССР.

— «Сезен чыдаарын комму-
нистер». Док. телефильм.
15.25 — Бутуеция стадиону.
15.55 — Д. Шостаковичтин
югааларында тургускай кон-
церт. 17.00 — «Ол ады хар-
ды болгаш оон-даа улуг а-
зы». 17.45 — Д. Кабалевский.
«Эртен, настин болгаш тай-
бынчын ырылары». 18.00 — Бис-
тин сая. 18.30 — Док. теле-
фильм. 18.45 — Бүгүн деле-
гейде. 19.00 — Мультифильм.
19.10 — Соңгулааларга утку-
тур. 19.25 — «Эртенги эр-
де» («Утренний обход») Уран-
чечен фильм. 21.00 — «Хөй,
21.35 — «Неру». Документа-
дыг фильмин баштайгы үндү-

рулгез. 1-ги фильм — «Тургу-
туушук». 22.45 — Бүгүн де-
гейде. 23.00 — 00.00 — Хаак
спортунга делгел чемпиондалы.

НИПИГ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика.
8.15 — «Хорелла өңүлгөңнүн
дилеп тур». Док. телефильм.
8.35 — 9.35 — География. 7-ги
класс. Чөң-Европа ордулажы.
9.05 — 13.10 — Немес дил. Ө-
рөңгөңнүн 1-ги чылы. 10.05 —
Төгү. Ленинн «Искра». 10.35;
11.40 — Нияти биология. 9-ку
класс. 11.05 — «Өң-биле болгаш
школа». Тележурнал. 12.10 —
Төгү. Капиталист фабрика-

ла. 12.40 — Музыка. 4-ку
класс. А. П. Бородиннн чо-
гулдарында маалымдарын
оур-хөй. 13.40 — Астроно-
мия. Галактика. 14.10 — Совет
чүрүлгалыг уруу чүрүлгалыг. В. И.
Ленинн көргүсөң. 14.40 —
А. Гайдарын амыралы бол-
гаш номдары. 15.25 — 15.30 —
Телемөңгө.

18.00 — Телемөңгө.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дилды өрө-

нн тур бис. 18.40 — Уруулар-
га фильм. 18.55 — Делгелде
байдалын дугайында босса.
19.05 — Киножурнал. 19.15 —
«Анык төң». 19.45 — Телемөң-
гө. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктар удунар,
чаштар». 20.20 — Баскетбол.
Кубоктуларын клубу даш
маргалаа. 21.00 — «Хөй. 21.35
— 23.05 — «Фруза». Уран-че-
чен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ХААК ОРУУНДА



Бүгү россиянын оолдар, уруу-
ларынн бирги спортчу оюнна-
рынга хамаарыштыр Тыва
АССР-ниң Министрлер Чөвүлө-
янык чанында күш-культура
болгаш спорт комитети 1967—
1968 чылдарда төртүтүнгөн
оолдар, урууларын аразында
хаакка Тыва АССР-ниң ко-
манда болгаш хуула бирги че-
ри дээр маргалаалы «Тайга»
станцияныга үш хүн уламчы-
лаа дооскан.

Хаак оруктарында баштайгы
хүлө оолдар аразында 10 ки-
лометрин дистанцияны 35
минута 20 секундда эркен.
Бич-Хемин спортчу Ордан
Сарыг-оол тилдиз. Уруулар
аразында республиканың каш
дакыр чемпиону. Владимир-
ровка школаннн онгу кы-
ластын өрөөнчүлөр, хаакка
ССР-ниң спорт мастеринге
кандидат Мира Камза мур-
наан. Ол 5 километрин дис-
танцияны 20 минута 56 се-
кундада эркен. Маргалаалы
нык ийги хүнүдө оолдар 15,
уруулар 10 километрин
дистанцияларынга маргышкан.
Маңаа база-ла бо ийи спортчу
кымыга-даа аштырбаан.

Эстафета маргалааларында
Бич-Хемин оолдар, Таңынн
уруулар командалары тус-ту-
зунда бирги черин эгээр.

Аныктарынн бирги Бүгү-
россия оюнларынын Братск
хоорайга болуп баштайгы ча-
дамын киржирлерин маргала-
алынн түнелгелде илереткен:
Сарыг-оол Ордан, Мерген
Араптан, Агайы Монгуш
(Бич-Хөй), Андрей Намат,
Ана Сагты (ХПТУ-4), Радик
Лакпа, Чалык Кууджы, Мира
Камза, Сестена Оюн (Таңды)

оолар Тыванын мурундан ол
маргалааларга киржирлер.
В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: мяхтар
хүлө «Тайга» станциянында.
Авторнун фотолары.



дракон» 9.30, 11.10, «Маршал
Жуков» 14.50, 16.50, «Батка»
12.50, 18.50, 20.40 (узаткан)
шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Любовный не-
дуг» (2 сериялыг) 14.00, 17.00,
20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Промышлен-
ность» 15.00, 16.40,
18.20, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «За окном»

39—44 чамдык чергелге
29—34 градус соор. Хүндүс
26—31 чамдык чергелге
18—23 градус соок болур.

Кымыла биче буруттар,
кабас, Дүңе агаарын темпе-
ратуразы 40—42, хүндүс
26—28 градус соор.

ОРГАНИЗАЦИЯЛАР

УДУРТУКЧУЛАРЫНГА

Хөмүр-лаш развостеринден
1985 чылдың февраль 1-ден
эгээр, хөмүр-лашты № 1-Т
майык буугаар бадылаттыг
бараан-транспорт бижин бар-
да, ам чүдүрүп бээр оолар

В. ЧЕРНЯЕВ,
СЭТА-нык көрр.

Солун неделяда 6 катал
үнер.

Чыгыш 3032.

ШЫН
Редакциянын
однези:

667000. Кызыл. Шетиник болгаш Кравченко кудумчуу, бажы № 3. Телс фонны: редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларынын 2-35-24, 2-23-54,
харыскалгалыг секретарынн 2-23-35, секретариаттын 2-23-55, партияж амыралы болгаш улустур кыластынн 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг
кыластынн 2-37-13, чагаа кылазынн 2-41-27, информация кылазынн 2-20-60, куугура кылазынн 2-23-54, келээ ажал-агы кылазынн 2-21-47,
корректорларынн 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбей баргалаа 2-32-75 телефонче болгар.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш-ном садыннн деректеринн талазы-биле күрүнө комитетинн типографиязы, Кызыл. Шетиник болгаш Кравченко кудумчуу, бажы № 1;

ТС—00424